

АНАЛІЗ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

МІЩЕНКО В. А.

доктор економічних наук

ПЕТРЕНКО М. В.

здобувач

Харків

Однією з основних передумов, що дозволяє зробити відчутний крок у напрямку покращення управління діяльністю підприємств, у тому числі в частині обґрунтування фінансових рішень, є вдосконалення методологічних підходів, що складають основу методик оцінки фінансового стану.

Проведений аналіз наукових досліджень багатьох українських та іноземних учених щодо оцінювання фінансового стану підприємства – В. Верланова, В. Полозової, В. Пономаренка, А. Блохіна, С. Голубкова, Р. Джонсона, Ф. Каста та інших дозволяє зробити висновок, що існуючі методологічні підходи до оцінки фінансового стану не завжди відповідають сучасним умовам господарювання. Не зважаючи на зростання продуктивності досліджень завдяки методам математичної логіки, статистичного та інформаційного моделювання, кібернетичного підходу, у цих дослідженнях наявні такі труднощі: слабкі культурно-історичні традиції фінансового менеджменту; алгоритмізація і програмування процесів розвитку; неспроможність моделі до адекватної репрезентації смислових та системних зв'язків, тощо. Зазначене й окреслило подальший крок в дослідженні.

Мета статті – аналіз основних методологічних підходів та принципів, що складають основу методик оцінки фінансового стану підприємств.

Аналіз наукової літератури [1 – 11] дозволив виділити такі підходи до оцінки фінансового стану підприємства:

- ✦ структурно-логічний;
- ✦ програмно-цільовий;
- ✦ нормативний;
- ✦ контрольньо-регулюючий;
- ✦ системний.

Прояв кожного з підходів реалізується через його основні властивості, принципи й визначається змістом, методологією та етапами проведення оцінки.

Структурно-логічний підхід, реалізований у процесі оцінки, є одним з основних. До властивостей структурно-логічного підходу можна віднести: ієрархічність, підпорядкованість, морфологічність, збалансованість.

Багато що з даних властивостей дає основу не тільки дослідженням, але й новим галузям знань. Зокрема, формується морфологічний аналіз, що використовується не тільки в оцінці, але й у прогнозуванні, і при розробці управлінських рішень.

Особливо важливою властивістю в процесі оцінки є структурна збалансованість. Ця властивість дозволяє робити регулювання фінансово-економічних пропорцій у діяльності господарюючих суб'єктів. Вивченням даної властивості в рамках *програмно-цільового аналізу* займалися А. А. Ветров, В. І. Доля [5].

Реалізація нормативного підходу також тісно стикається зі *структурно-логічним* і *контрольно-регулюючим* у частині одного із властивостей – збалансованості, що можлива при наявності встановлення міри (явної чи неявної, вимірюваної повністю або частково, обумовленої розвитком господарюючого суб'єкта й умовами функціонування суб'єкта, тощо). Встановлення міри приводить до утворення норм згідно зі значенням, і, як наслідок, до вироблення нормативів. Реалізація нормативного підходу здійснюється також через прояв властивостей двох інших підходів – *контрольно-регулюючого* й *програмно-цільового*: співвідпорядкованість, плановість, координованість, регульованість, послідовність.

На сьогодні, розкриваючи методіку аналізу фінансового стану, слід опиратися на існуючу нормативну базу [12]. За результатами дослідження нормативних методик необхідно виділити їх основні характеристики:

- ✦ застарілість назв форм фінансової звітності окремих методик;
- ✦ тотожність різних напрямків оцінки фінансового стану (наприклад, фінансова стійкість та платоспроможність);
- ✦ розрахунок занадто великої кількості показників та коефіцієнтів (34 – 46 абсолютних показників та фінансових коефіцієнтів);
- ✦ використання оптимальних значень коефіцієнтів, що залучені з зарубіжного досвіду, які не враховують реальну економічну ситуацію в Україні й галузеву приналежність підприємств.

Одним зі складніших є системний підхід. Варто визначитися з поняттям «система». Нині в економічних дослідженнях зустрічається більше 40 підходів до визначення цього поняття. Загальний їх огляд дає змогу стверджувати, що управління можна вважати системою найбільш високого порядку. А вже необхідність зростання його якості дає змогу окреслити такі системи, як економіка та її складову – оцінку фінансового стану.

«Система» (у перекладі з грецької «sistema») означає «ціле», тобто з'єднання, що складається із частин, безлічі елементів, що перебувають у певних відносинах один з одним, що утворюють цілісну єдність [13].

Р. Джонсон, Ф. Каст, Д. Розенуейг [10, с. 26] вважають, що система являє собою сукупність або комбінацію предметів або частин, що утворюють комплексне єдине ціле.

Дати визначення поняття «система» досить важко, оскільки воно відображає абстрактну категорію, що відноситься до глибоких філософських основ. Визначення поняття системи зводиться до того, що це цілісна множина об'єктів, пов'язаних між собою взаємними відносинами. Цілісність є ознакою того, що властивості системи не є сумою властивостей її складових.

Це пояснюється тим, що за поняттям даного терміну стоїть розвинена методологічна традиція, яка характеризує уставлений на протязі усієї історії людства, а особливо в останні десятиріччя, досить ефективний стиль мислення. *Системне мислення* – це мислення сучасної людини, яке ототожнюють з поняттям системний підхід, що являє собою аспект, принцип мислення при якому категорія «система» використовується в якості методу та як інструмент пізнання. На сучасному етапі будь-яка високопрофесійна сфера діяльності не обходиться без системного підходу.

Основою системного підходу є такі специфічні властивості: цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, автономність, адаптивність, ієрархічність, унікальність, множинність описів.

Аналіз наукової літератури [1, 3, 8] довів, що успіху досягли ті підприємства, які мають системний підхід при формуванні комплексної оцінки фінансового

стану підприємства і розглядають організацію як єдину систему. Ми розділяємо точку зору прихильників системного підходу і вважаємо за доцільне виділити такі головні положення.

1. Жодна система не може існувати ізольовано без потоків обміну з більш загальною системою, що по відношенню до даної системи називається «зовнішнім середовищем». Це означає, що не може бути повного й несутеречливого опису поведінки системи, тому що її стан завжди залежить від стану іншої системи, що включає її як складову частину.

2. Використання системного підходу надасть можливість знайти альтернативні шляхи та способи досягнення цілей, що різняться за складністю, термінами реалізації, масштабністю, соціальними наслідками.

3. Відкрита система підприємства, як його нова якість в ринкових умовах господарювання та пряма залежність від взаємодії попиту та пропозиції, обумовлюють необхідність створення системи управління підприємством, здатної швидко і ефективно реагувати на ринкові потреби.

Так, характеристика основних методологічних підходів, на які спирається оцінка фінансового стану підприємств, дозволила на підставі узагальнення виявити їх переваги та недоліки за сучасних умов господарювання (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги та недоліки основних підходів до оцінки фінансового стану

Назва підходу	Недоліки	Переваги
1	2	3
Структурно-логічний	<ul style="list-style-type: none"> – існуючі розбіжності в термінології фінансового, управлінського й податкового обліку; – вкладення значних коштів в інформаційні технології для здійснення автоматизованого управління; – складний інструментарій для підготовки та прийняття управлінських рішень 	<ul style="list-style-type: none"> – інструмент підвищення ефективності підприємництва; – характеристика структури звіту (вертикальний аналіз) і зміни показників (горизонтальний аналіз); – на підставі розрахунків динаміки окремих фінансових показників в часі можливо визначити тенденції зміни статей балансу; – виявлення впливу кожної позиції звітності на результат у цілому; – порівняння поточних і нормативних фінансових показників; – встановлення взаємозв'язків між основними аналізованими показниками й інтерпретація результатів
Програмно-цільовий	<ul style="list-style-type: none"> – використання ретроспективних даних для прогнозування і планування майбутніх значень фінансових показників; – велика трудомісткість маркетингових досліджень; – висока вартість отримання релевантної інформації 	<ul style="list-style-type: none"> – допомога керівникам детально продумати напрями їх діяльності й внутрішньофірмові можливості; – визначення можливих ризиків і можливості їх уникнення; – виявлення «вузьких» місць і пошук резервів
Нормативний	<ul style="list-style-type: none"> – процедура складності визначення фінансових норм; – діяльність підприємств з обґрунтування та затвердження норм недосконала і перебуває на стадії становлення; – існуючі методичні рекомендації не відповідають нормативним документам, які отримали практичне застосування 	<ul style="list-style-type: none"> – потребує наявності фінансових норм, як централізованих, так і децентралізованих, що приймаються на рівні підприємства, які на початок планового періоду можуть враховувати «перехідну економію» і «перехідне підвищення витрат»; – можливе врахування впливу зрушень у номенклатурі, ціні й ін.

1	2	3
Контрольно-регулюючий	<ul style="list-style-type: none"> – компетентність та відповідальність органів, які встановлюють нормативи; – недосконалість розроблених методик з декларативним характером, без вказівок їх виконання; – значний обсяг різноманітних фінансових показників без чіткого розподілу їх на основні та допоміжні 	<ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення інвесторами та кредиторами пріоритетів розвитку фірми; – рекомендаційна регламентація; – формування стратегічної позиції для розвитку підприємства, розширення виробництва, одержання інвестицій, здійснення реструктуризації підприємства
Системний	<ul style="list-style-type: none"> – неповторність деяких властивостей; – неможливість застосування складних моделей з безліччю параметрів; – багатокритеріальність; – низький рівень підготовки фахівців; – частина задач признається не вирішеною 	<ul style="list-style-type: none"> – здатність пристосовуватися до змін зовнішнього середовища; – припускає коригування (адаптацію) можливого стану згідно з надходженням інформації про реалізацію випадкових ситуацій; – побудова безлічі різних моделей

Складено автором на основі опрацювання наукової літератури [1–11].

Таким чином, дослідження сучасних методологічних підходів до оцінки фінансового стану підприємств дає підстави сформулювати загальні вимоги до організації цього процесу.

- ✦ *Однозначність тлумачення.* Підбір критеріїв для оцінювання не повинен залишати сумнівів щодо їхнього подальшого трактування ціловою аудиторією, яка використовуватиме сформовану в такий спосіб базу даних при прийнятті управлінських рішень.
- ✦ *Можливість незалежної перевірки.* Уся інформаційна база даних для розрахунку оцінок фінансового стану підприємств повинна бути загальнодоступною для верифікації її надійності. Враховуючи цю вимогу, доцільно використовувати дані з відкритих джерел, постійне оновлення яких передбачається і в майбутньому.
- ✦ *Можливість побудови динамічної картини.* Відслідковування ефективності діяльності з управлінням розвитком галузі можливе лише за умови моніторингу стану показників економічного розвитку в динаміці. Отже, логічною є вимога періодичного (зазвичай, щороку) оновлення бази цих показників та інтегральних індексів, які розраховуються на їх підставі.
- ✦ *Формування бази даних показників за принципом «розумної достатності».* Потрібно уникати максимального використання усієї бази статистичних даних, яка є в наявності у дослідника, оскільки значна кількість з них є взаємозалежними – між ними спостерігається явище мультиколінеарності. Необхідно обрати лише найвагоміші показники-індикатори, що максимально відобразять якісну характеристику стану певної сфери діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

Визначені вимоги до організації процесу оцінювання фінансового стану підприємств на основі системного підходу становлять фундамент, на якому фор-

мується конструкція специфічних характеристик тієї чи іншої методики, що також являють собою важливі компоненти методології. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Верланов В. Ю.** Оцінка фінансового стану підприємств із виробництва машин і устаткування: питання методології та методики : Дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / В. Ю. Верланов. – М., 2008. – 219 с.
2. **Полозова В. М.** Сучасні підходи до оцінки фінансового стану підприємства / В. М. Полозова // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – № 5. – Т. 2. – С. 78 – 83.
3. **Пономаренко В. С.** Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Х. : ВД «НЖЕК», 2003. – 328 с.
4. **Блохин А. А.** Время в экономике. – М. : Наука, 1993.
5. **Ветров А. А.** Анализ финансовых результатов и экономического потенциала / А. А. Ветров, В. И. Доля и др. – М. : МИНХ, 1989.
6. **Волкова В. Н.** Организация интерактивной процедуры принятия решений на основе морфологического подхода / D/Y/ Волкова В. Н. и др. // Сб. : Анализ и моделирование экономических процессов. – Горький: ГТУ, 1984.
7. **Гермогентова М.** Построение системы финансового планирования на предприятии / М. Гермогентова, А. Сураев // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 10. – С. 91 – 95.
8. **Голубков Е. П.** Использование системного анализа в принятии новых решений / Е. П. Голубков. – М. : Экономика, 1982. – 115 с.
9. **Дедов А. А.** Структурно-динамический анализ в экономике / А. А. Дедов. – Ижевск, 1999.
10. **Джонсон Р.** Системы и руководство / Р. Джонсон, Ф. Каст, Д. Розенвейг. – изд. 2-е, доп. ; пер. с англ. под ред. Ю. В. Гаврилова и Ю. Т. Печатникова. – М. : Советское радио, 1971. – 648 с.
11. **Корнаи Я.** Тенденции постсоциалистического развития: общий обзор / Я. Корнаи // Вопросы экономики. 1996.
12. Законодавство України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua/laws/pravo/new/
13. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк; під ред. А. Г. Загороднього. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.